

GLOSA

JAKUB SEWERYNIK

<https://doi.org/10.33995/wu2021.4.8>

Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 22 lipca 2020 roku, sygn. III CZP 31/19. Odszkodowanie z tytułu kosztów opieki sprawowanej nieodpłatnie przez osoby bliskie nad poszkodowanym, który doznał uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia

Glosa odnosi się do uchwały Sądu Najwyższego z 22 lipca 2020 roku (III CZP 31/19), zgodnie z którą poszkodowany, który doznał uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, może domagać się na podstawie art. 444 § 1 k.c. odszkodowania z tytułu kosztów opieki sprawowanej nad nim nieodpłatnie przez osoby bliskie. Autor glosy wyraża krytyczną ocenę względem uchwały, wskazując, że sama konieczność zapewnienia opieki – wbrew stanowisku Sądu Najwyższego – nie stanowi szkody majątkowej. Wobec braku straty w majątku poszkodowanego przyznanie odszkodowania w wysokości kosztów hipotetycznej opieki jest niezgodne z zasadą pełnego odszkodowania i prowadzi do wzbogacenia poszkodowanego. Zdaniem autora dla ustalenia należności odszkodowania istotne jest, kto poniósł koszt opieki i czy koszt ten w ogóle był poniesiony. Poszkodowany nie ma prawnego obowiązku rozliczenia się z osobą, która poniosła koszt podlegający kompensacie. Autor wskazuje również, że z samego faktu bycia poszkodowanym nie wynika uprawnienie do dochodzenia roszczeń przysługujących osobom trzecim (również bliskim). Autor wyraził pogląd, że pożądanym systemowo skutkiem można uzyskać przy zastosowaniu przepisu art. 444 § 2 k.c. (renta).

Słowa kluczowe: odszkodowanie, uszkodzenie ciała, rozstrój zdrowia, nieodpłatna opieka, koszt, wydatek, strata, zasada pełnego odszkodowania, renta.

Głosowana uchwała Sądu Najwyższego

„Poszkodowany, który doznał uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, może domagać się na podstawie art. 444 § 1 k.c. odszkodowania z tytułu kosztów opieki sprawowanej nad nim nieodpłatnie przez osoby bliskie.”

1. Streszczenie uzasadnienia uchwały

Sąd Najwyższy zajął się przedmiotowym zagadnieniem na skutek wniosku Rzecznika Finansowego z 29 kwietnia 2019 roku, złożonego na podstawie art. 83 § 2 w zw. z art. 83 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym. Rzecznik wskazał na występujące w orzecznictwie sądów powszechnych rozbieżności dotyczące wykładni art. 444 § 1 zd. 1 k.c. dotyczące możliwości dochodzenia przez poszkodowanego, który doznał uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, odszkodowania z tytułu kosztów opieki sprawowanej nad nim nieodpłatnie przez osoby bliskie. Rzecznik, wskazując rozbieżności wykładni, wyróżnił trzy grupy orzeczeń.

W pierwszej grupie orzeczeń, uwzględniających roszczenia poszkodowanych, wskazywano, że szkodą jest już samo doprowadzenie do sytuacji, w której poszkodowany wymagał pomocy (opieki). W takim przypadku poszkodowany nie ma obowiązku wykazania poniesienia wydatków na uzyskaną pomoc. Wskazano również na brak podstaw do różnicowania roszczeń przewidzianych w art. 444 § 1 zd.1 k.c. i art. 444 § 2 k.c. – skoro renta stanowi postać odszkodowania, to nieuzasadnione jest stosowanie ostrzejszych wymogów dowodowych (wykazanie wydatków) przy dochodzeniu odszkodowania na podstawie art. 444 § 1 k.c.

W drugiej grupie orzeczeń, oddalających roszczenia poszkodowanych, wskazywano, że roszczenie nie przysługuje, jeżeli osoba sprawująca opiekę nie poniosła konkretnych strat. Podstawą tego poglądu jest założenie, że w majątku poszkodowanego nie wystąpił żaden uszczerbek, zaś brak szkody wyłącza możliwość otrzymania odszkodowania. Poszkodowany nie może zatem wykazać – stosownie do reguł odpowiedzialności deliktowej – rzeczywistego poniesienia kosztów opieki. Dokonywano tym samym rozróżnienia przesłanek roszczenia o rentę, przewidzianego w art. 444 § 2 k.c., i przesłanek roszczenia odszkodowawczego, przewidzianego w art. 444 § 1 k.c. Roszczenie rentowe charakteryzuje się autonomiczną przesłanką w postaci wzrostu potrzeb poszkodowanego, a jego skuteczność nie jest uwarunkowana koniecznością udowodnienia faktycznego zaspokojenia zwiększonych potrzeb.

Z kolei w trzeciej grupie orzeczeń, również uwzględniających roszczenia poszkodowanych, przyjęto stanowisko pośrednie. Z jednej strony stwierdzono brak szkody, który uniemożliwia zasądzenie odszkodowania obejmującego koszty opieki na podstawie art. 444 § 1 zd. 1 k.c. Jednocześnie jednak wskazano na możliwości oceny żądania zapłaty przez pryzmat art. 444 § 2 k.c., tj. przyjmując, że żądanie dotyczy skapitalizowanej renty. Tym samym wyłączony zostaje wymóg udowodnienia poniesionych wydatków.

Prokuratoria Generalna Rzeczypospolitej Polskiej wniosła o wydanie postanowienia odmawiającego podjęcia uchwały, wskazując, że w istocie rozbieżności w orzecznictwie sądów powszechnych nie dotyczą wykładni art. 444 § 1 k.c., lecz jego stosowania.

W uzasadnieniu uchwały wskazano na liczne orzeczenia Sądu Najwyższego dotyczące roszczeń o zapłatę renty (art. 444 § 2 k.c.), akcentujące autonomiczny charakter przesłanek tego roszczenia. Wskazano również na mniejszą liczbę orzeczeń wydanych na podstawie art. 444 § 1 k.c., w których podkreślano, że wysokość zasądzonego z tego tytułu odszkodowania nie może przekroczyć wartości rynkowej sprawowanej opieki, tj. hipotetycznego wynagrodzenia osoby mającej odpowiednie kwalifikacje do jej wykonywania.

Przytaczając m.in. uchwałę składu siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 2016 roku, sygn. III CZP 63/15 (OSNC 2016, nr 11, poz. 65), zwrócono uwagę, że art. 444 § 1 k.c. nie modyfikuje zasad ukształtowania ciężaru dowodu w zakresie przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej, w tym także w zakresie wykazania faktu wystąpienia szkody po stronie poszkodowanego. Zatem poszkodowany powinien udowodnić poniesione przez siebie koszty celowe i niezbędne, pozostające w związku przyczynowym z doznanym uszkodzeniem ciała lub rozstrojem zdrowia.

Sąd Najwyższy zaznaczył, że kwestie możliwości dochodzenia kosztów nieodpłatnej opieki na podstawie art. 444 § 2 k.c. oraz odszkodowania z tytułu opieki nieodpłatnej, ale połączonej z wymiernym uszczerbkiem majątkowym osób, które ją świadczyły, pozostają poza zakresem przedmiotowego zagadnienia.

Omawiając stanowiska doktryny, wymienione wyżej w grupie pierwszej i drugiej, Sąd Najwyższy dokonał analizy pojęcia szkody. Uznając za niewystarczającą metodę różnicową w przypadku szkód na osobie – z uwagi na ich szczególny charakter – wskazał na ujęte w art. 444 § 1 k.c. wyrażenie „wszelkie wyniki z tego powodu koszty”, jako istotną wskazówkę pozwalającą właściwie uchwycić odmiennosć tego pojęcia. Sąd Najwyższy stwierdził, że na podstawie samego brzmienia przepisu nie można zasadnie twierdzić, że „mowa w nim wyłącznie o kosztach poniesionych (wydatkowanych)”. Istotne jest zatem obliczenie kosztów (ich równowartości), a nie faktyczne ich poniesienie przez poszkodowanego. Sąd Najwyższy podsumował, iż „[w]skazanie, że odszkodowanie ma objąć „wszelkie” koszty może oznaczać, że nie jest istotne to, kto te koszty podniósł.”

Sąd przyjął, że „[p]owstanie konieczności korzystania z opieki stanowi szczególnego rodzaju uszczerbek zwiększający potrzeby osoby doznającej uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia [...], wchodzący w skład kosztów leczenia w rozumieniu art. 444 § 1 k.c.”, przytaczając w tym zakresie liczne orzecznictwo Sądu Najwyższego. Zwrócono również uwagę, że w orzecznictwie i piśmiennictwie utrwalił się pogląd, zgodnie z którym legitymacja do dochodzenia kosztów opieki przysługuje wyłącznie poszkodowanemu, niezależnie od tego, kto sprawował opiekę nad nim oraz czy czynił to odpłatnie, czy też nieodpłatnie. Wskazano, że „[s]tanowisko to harmonizuje z ogólnymi zasadami ustalania odszkodowania i naprawienia szkody, wskazującymi na możliwość dochodzenia odszkodowania bez względu na to, kto i w jaki sposób naprawił szkodę”.

Wskazano również na kwestię sprawiedliwości społecznej, tj. na korzystanie z bezpłatnej opieki przede wszystkim przez osoby niezamożne, co nie powinno powodować zmniejszania zakresu zobowiązania odszkodowawczego sprawcy szkody. Zauważono, że odmienna interpretacja mogłaby prowadzić do kreowania fikcyjnych umów o opiekę, co byłoby zjawiskiem niepożądanym.

Sąd Najwyższy wskazał również na brak przekonujących argumentów pozwalających różnicować w przedmiotowym zakresie roszczenie rentowe i odszkodowawcze ujęte w art. 444 k.c.

3. Uwagi wstępne

Uchwała Sądu Najwyższego z 22 lipca 2020 roku stanowi wyrazisty przejaw dominującej w ostatnich latach linii orzeczniczej, w której podstawową dyrektywą wykładni prawa zdaje się być uwzględnienie interesów poszkodowanych. Jako rozstrzygająca wieloletni spór w orzecznictwie¹, a jednocześnie istotnie w opinii autora modyfikująca podstawowe zasady odpowiedzialności cywilnej podmiotów odpowiedzialnych za szkodę na osobie, zasługuje na szczegółowe omówienie.

Stosunkowo związane uzasadnienie uchwały dotyka wielu istotnych kwestii. W niniejszej glosie odniesiono się do części tych zagadnień, tj. do pojęcia szkody relewantnej dla art. 444 § 1 k.c., rozróżnienia terminów *koszt* i *wydatek*, istotności kwestii, kto dany koszt poniósł, legitymacji procesowej poszkodowanego oraz kwestii społecznej, leżącej u podstaw analizowanego zagadnienia. Poza zakresem glosy pozostaje kwestia relacji prawnorodzinnych, które – obok innych kwestii – zostały omówione w glosie Marcina Orlickiego², jak również specyfika autonomii roszczenia rentowego.

4. Pojęcie szkody a art. 444 § 1 k.c.

Przedmiotem analizy Sądu Najwyższego były świadczenia opiekuńcze, czyli np. pomoc w czynnościach higienicznych, rehabilitacyjnych, podanie lekarstw czy przygotowanie i podanie posiłku. Nie ulega wątpliwości, że intencją Rzecznika Finansowego było usunięcie rozbieżności w orzecznictwie w celu potwierdzenia, że zobowiązany do naprawienia szkody powinien w ramach swojego zobowiązania wypłacić kwotę stanowiącą równowartość usług opiekuńczych świadczonych na rzecz poszkodowanego przez osoby bliskie, niezależnie od tego, czy poszkodowany koszt ten poniósł czy nie. Jednocześnie pozostaje poza dyskusją, że koszty związane z taką opieką (np. zakup leków, opatrunków, wypożyczenie niezbędnych urządzeń) podlegają kompensacie. Tymczasem treść zagadnienia prawnego odnosi się do „odszkodowania z tytułu kosztów opieki sprawowanej [...] nieodpłatnie”. Sformułowanie to może wydawać się niezręczne i budzić wątpliwości³. Czy bowiem usługa nieodpłatna może stanowić dla jej beneficjenta koszt, o jakim mowa w art. 444 § 1 k.c.? Sąd Najwyższy udzielił na to pytanie odpowiedzi pozytywnej, z czym autorowi niniejszej glosy trudno się zgodzić.

Należy się zastanowić, czy i jaki koszt, rozumiany jako ciężar finansowy, ponosi poszkodowany, który otrzymuje usługę opiekuńczą nieodpłatnie. Odpowiedź na to pytanie jest w mojej opinii dość prosta – niezależnie od tego, czy nieodpłatną pomoc świadczy osoba bliska, czy osoba trzecia,

1. Por. szerokie omówienie orzecznictwa we Wniosku Rzecznika Finansowego z 29 kwietnia 2019 r., RF//19TML/ALD, rf.gov.pl; *Odpowiedzialność prywatnoprawna. System Prawa Medycznego. Tom 5*, [red.] E. Bagińska, CH Beck 2021, Nb 53; P. Sobolewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, [red.] K. Osajda, Legalis 2021, Nb 19; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 3 lipca 2019 r., sygn. V ACa 537/18, portal orzeczeń Sądu apelacyjnego w Warszawie.
2. M. Orlicki, *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 lipca 2020 r., III CZP 31/19, w sprawie dopuszczalności dochodzenia przez poszkodowanego na podstawie art. 444 § 1 k.c. odszkodowania z tytułu kosztów opieki sprawowanej nad nim nieodpłatnie przez osoby bliskie*, „Prawo Asekuracyjne” 2021, nr 2{107}.
3. R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, [red.] E. Gniewek, P. Machnikowski, CH Beck, Warszawa 2021, komentarz do art. 444, Nb 7.

poszkodowany w żadnym przypadku nie ponosi jej kosztu. O poniesieniu kosztu można dyskutować jedynie w odniesieniu do osoby świadczącej nieodpłatną pomoc poszkodowanemu. W orzecznictwie i doktrynie zgodnie uznaje się za taki koszt utracone zarobki⁴. Należy jednak rozważyć sytuację, w której opiekun nie utracił żadnych dochodów. Zgodnie z zasadą „czas to pieniądz”, osoba ta mogła w tym czasie wykonać usługi odpłatne lub wykorzystać czas na odpoczynek lub inną aktywność. Poniosła więc pewien koszt, który może być oszacowany metodami ekonomii. Istotne jest jednak, czy koszt ten jest relewantny dla sytuacji prawnej poszkodowanego w świetle art. 444 § 1 k.c.

Hipotetycznie takie same usługi mogą być wykonane odpłatnie (z zastrzeżeniem, że inny byłby ich koszt w przypadku osoby z odpowiednim przygotowaniem zawodowym, np. pielęgniarki, a inny w przypadku osoby bez takich kompetencji). Mają zatem swoją wartość wyrażoną w pieniądzu. Poszkodowany, przynajmniej teoretycznie, może uzyskać je odpłatnie. Jeżeli jednak uzyskuje te usługi pod tytułem darmym oraz nie powstaje po jego stronie żadne zobowiązanie względem osoby je świadczącej, to okoliczność ta ma znaczenie dla oceny prawnej stanu faktycznego. Poszkodowany uzyskuje bowiem korzyść kosztem osoby sprawującej opiekę⁵, nie doznając żadnego uszczerbku majątkowego.

Dlatego też, w opinii autora, Sąd Najwyższy przedstawił takie rozumienie pojęcia szkody na osobie w ujęciu art. 444 § 1 k.c., które abstrahuje od okoliczności rzeczywistego poniesienia kosztów przez poszkodowanego, jednocześnie wskazując ten hipotetyczny koszt jako podstawę do ustalenia odszkodowania. Sąd wskazał, że „szkodą w rozważanym przypadku jest już sama konieczność zapewnienia poszkodowanemu opieki”. Natomiast rozmiar tej szkody należy ustalić poprzez „wyliczenie [równowartość] tych kosztów [nieodpłatnej opieki – przyp. autora], a nie faktyczne ich poniesienie przez poszkodowanego.” Innymi słowy Sąd wskazał wyraźnie, że nie jest istotne, czy w majątku poszkodowanego zaistnieje jakikolwiek uszczerbek.

Jaki charakter ma zatem szkoda, o której mowa w uchwale? Choć niewątpliwie mówimy tu o szkodzie na osobie w ujęciu art. 444 § 1 k.c. i należnym poszkodowanemu odszkodowaniu, to świadczenie zdaje się mieć charakter zbliżony do zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wynikłą „z samej konieczności zapewnienia opieki”, a nie z ciężarów finansowych z nią związanych.

Pogląd przedstawiony w uchwale autor glosy ocenia negatywnie. Przede wszystkim brak normatywnej podstawy dla tak specyficznego pojęcia szkody i – co za tym idzie – *sui generis* rozszczenia odszkodowawczego. Jednocześnie pogląd ten, wbrew pozorom, powoduje różnicowanie sytuacji prawnej poszkodowanych, którzy korzystali z opieki odpłatnej, i tych, którzy korzystali z opieki nieodpłatnej sprawowanej przez osoby bliskie. Pierwsza grupa ma prawo do otrzymania jedynie zwrotu faktycznie poniesionych kosztów, tj. pokrycia rzeczywistego uszczerbku majątkowego związanego z opłaceniem usług opiekuńczych, natomiast druga grupa otrzymuje *sui generis* odszkodowanie, pomimo braku takiego uszczerbku. Powyższe rozróżnienie, choć może być w pewnych przypadkach pozytywnie oceniane w świetle zasad sprawiedliwości społecznej, nie ma w opinii autora podstawy normatywnej i wydaje się niezasadne. Naprawienie szkody ma bowiem prowadzić do postawienia poszkodowanego w takiej sytuacji majątkowej, jak gdyby nie doszło do naruszenia jego interesów⁶. O ile z punktu widzenia podmiotu obowiązane do naprawienia

4. *Odpowiedzialność prywatnoprawna*E, Nb 52.

5. Por. wyrok NSA w Warszawie z 10 kwietnia 2000 r., III SA 2252/99, LEX nr 40687. <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520134383/1?directHit=true&directHitQuery=III%20SA%202252-2F99> [dostęp: 30.07. 2021]

6. M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, CH Beck, Warszawa 2011, rozdział 3.II.2.

szkody zobowiązanie do zapłaty odszkodowania będzie w obu przypadkach takie samo (choć w drugim wypadku wysokość zobowiązania będzie trudna do weryfikacji), to z punktu widzenia poszkodowanych występuje istotna różnica. Poszkodowani z grupy pierwszej otrzymują jedynie zwrot rzeczywiście poniesionych (wydatkowanych) kosztów, natomiast poszkodowani z grupy drugiej otrzymują dodatkowe środki, które mogą przeznaczyć na dowolny cel – opiekę bowiem uzyskali nieodpłatnie.

5. Czy *koszt* w rozumieniu art. 444 § 1 k.c. to *wydatek*?

Zgodnie z art. 444 § 1 k.c. w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia naprawienie szkody obejmuje wszelkie wyniki z tego powodu koszty. Kodeks cywilny rozróżnia pojęcie kosztu od pojęcia wydatku, choć rozróżnienie to nie wydaje się konsekwentne. Wyrażenie *koszt* pojawia się w k.c. 92 razy, a wyrażenie *wydatek* 21 razy. W art. 859³ k.c. pojęcia te występują obok siebie, co wskazuje, że racjonalny ustawodawca przypisał im różne znaczenia. Zgodnie ze wspomnianym przepisem przedsiębiorcy składowemu służy ustawowe prawo zastawu na rzeczach oddanych na skład na zabezpieczenie roszczeń, w tym roszczeń o zwrot wydatków i kosztów, w szczególności przewoźnego i opłat celnych. Ustawodawca wskazał zatem wyraźnie, że przedsiębiorca składowy może żądać zwrotu wydatków, jak również kosztów, choćby nie wiązały się z wydatkami, np. koszt żywienia zwierząt⁷. *Nota bene* w prawie finansowym zakresy tych pojęć się przenikają. Co do zasady *koszt* jest terminem szerszym niż *wydatek*, który oznacza co do zasady wpływ środków pieniężnych. *Koszt* natomiast obejmuje również m.in. wartość towarów, na które środki nie zostały wydatkowane. Są jednak również wydatki, które nie są kosztem – np. spłata raty pożyczki.

W komentowanym orzeczeniu Sąd Najwyższy utożsamia *koszty poniesione z wydatkami*, przeciwstawiając te pojęcia wyrażeniu *koszt* występującemu w art. 444 § 1 k.c. Innymi słowy, przepis ten obejmuje również koszty niewydatkowane i nieponiesione. Twierdzenie to nie zasługuje na aprobatę. Rzetelność polemiki domaga się zacytowania w tym miejscu wyводу Sądu Najwyższego *in extenso*: „Według definicji słownikowej, koszt, to nie tylko suma pieniędzy wydatkowana na kupno lub opłacenie czegoś, nakład na określony cel, ale również cena, wartość czegoś. Nie sposób zatem – na podstawie samego brzmienia tego przepisu – zasadnie twierdzić, że mowa w nim wyłącznie o kosztach poniesionych (wydatkowanych). Wniosku takiego nie uzasadnia dalsze dookreślenie, że chodzi o koszty »wynikłe« z wskazanych uszczerbków na zdrowiu; *wyniknąć* (*wynikać*) to – w ujęciu słownikowym – stać się (stawać się) uzasadnionym następstwem czegoś, powstać (powstawać), jako rezultat czegoś. Skoro więc ustawodawca posłużył się pojęciem *koszt*, a nie *wydatek*, można przyjąć, że za istotne uznał wyliczenie (równowartość) tych kosztów, a nie faktyczne ich poniesienie przez poszkodowanego. Wskazanie, że odszkodowanie ma objąć »wszelkie« koszty może oznaczać, że nie jest istotne to, kto te koszty podniósł”.

7. „Przedsiębiorcy składowemu przysługuje też roszczenie o zwrot wydatków i kosztów. Należy do nich zaliczyć zapłacone przez przedsiębiorcę składowego w interesie składającego: przewoźne, opłaty celne, składki ubezpieczeniowe, poniesione koszty leczenia i żywienia zwierząt, a także nakłady na przechowywane rzeczy”. K. Kopaczyńska-Pieczniak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania – część szczególna*, [red.] A. Kidyba, Warszawa 2014, art. 859(3), <https://sip.lex.pl/#/commentary/587286767/462960/kidyba-andrzej-red-kodeks-cywilny-komentarz-tom-iii-zobowiazania-czesc-szczegolna-wyd-ii?cm=URELATIONS> [dostęp: 30.07.2021].

Pomijając brak wskazania słownika, którym posłużono się przy formułowaniu uzasadnienia, należy podkreślić, że jak wskazano wyżej, *koszt poniesiony* to niekoniecznie *wydatek*. Tytułem przykładu: można ponieść koszt zużycia towaru, który został nabyty wcześniej (odpłatnie lub nieodpłatnie), a nie zostałyby zużyte, gdyby nie wypadek i jego skutki – np. środki opatrunkowe, leki itp. W ocenie autora w art. 444 § 1 k.c. ustawodawca posłużył się pojęciem kosztu, który obejmuje wydatki. Takie rozumienie tego przepisu wydaje się nie budzić istotnych kontrowersji w doktrynie⁸.

Rozróżnienie zaproponowane przez Sąd Najwyższy wydaje się zbędne. Skoro ustawodawca posłużył się określeniem *koszt*, to co do zasady objął nim również wynikłe ze zdarzenia wydatki oraz wartość towarów czy usług, których koszt został lub będzie poniesiony. Wniosek taki wynika ze zdania drugiego przedmiotowego przepisu, w którym mowa o sumie potrzebnej na koszty leczenia, a także o sumie potrzebnej na koszty przygotowania do innego zawodu.

W ocenie autora istotne jest jednak, że celem wyводу Sądu Najwyższego jest uzasadnienie twierdzenia ujętego w ostatnim zdaniu zacytowanego fragmentu uzasadnienia: „Wskazanie, że odszkodowanie ma objąć »wszelkie« koszty może oznaczać, że nie jest istotne to, kto te koszty podniósł”. Powyższe oznacza, że poszkodowany nie tylko nie musi dokonać wydatków, ale także nie musi ponieść kosztów, aby móc ich dochodzić. Wystarczającym jest, że są to „wszelkie wyniki” z uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia koszty. Z powyższym wnioskiem nie można się zgodzić z uwagi na fakt, że nie występuje tu żaden uszczerbek majątkowy po stronie poszkodowanego. Natomiast posługiwanie się w ramach ustalania rozmiarów szkody uogólnieniami, w tym przeciętnymi stawkami wynagrodzenia personelu świadczącego usługi opiekuńcze, jest dopuszczalne tylko przy założeniu, iż w majątku poszkodowanego powstał uszczerbek⁹.

6. Czy istotne jest kto poniósł koszt?

Roszczenie odszkodowawcze przysługuje co do zasady osobie, która poniosła (choćby następczo) koszty, w tym wydatki, podlegające kompensacji. Powyższe wynika z definicji szkody majątkowej, zgodnie z którą stratą jest zmniejszenie aktywów albo zwiększenie pasywów danego podmiotu¹⁰, oraz z zasady pełnego odszkodowania (art. 361 § 2 k.c.). Sąd Najwyższy stwierdził jednak, że zasada ta doznaje wyjątku w przypadku kosztów poniesionych przez osoby bliskie, niekoniecznie pozostające we wspólności majątkowej.

Nie sposób zaaprobować poglądu Sądu Najwyższego, zgodnie z którym „nie jest istotne to, kto te koszty poniósł.” Podkreślenia wymaga, że uchwała Sądu Najwyższego oznacza, że poszkodowany może być dwakroć wzbogacony: raz – otrzymując nieodpłatne świadczenie (od osoby bliskiej lub

8. Por. R. Strugała, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, [red.] E. Gniewek, P. Machnikowski, CH Beck, Warszawa 2021, komentarz do art. 444, Nb 6; P. Sobolewski, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, [red.] K. Osajda, Legalis 2021, m.in. Nb 33 i 34. Inaczej, utożsamiając koszt z wydatkiem: M. Orlicki, *op. cit.*: „Nie powinno budzić wątpliwości, że ustawodawca w art. 444 § 1 k.c. używa pojęcia kosztu w znaczeniu wydatku.”; por. M. Kaliński, *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, CH Beck, Warszawa 2011, rozdział 3.VII, gdzie autor stosuje te wyrażenia zamiennie.

9. M. Kaliński, *op. cit.*, rozdział 3.VI.1.

10. K. Zagrobelny, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, [red.] E. Gniewek, P. Machnikowski, CH Beck, Warszawa 2021, komentarz do art. 361, Nb 37; Z. Banaszczyk, [w:] *Kodeks cywilny. Tom I–II. Komentarz*, [red.] K. Pietrzykowski, CH Beck, Warszawa 2020, komentarz do art. 361, Nb. 46; M. Kaliński, *op. cit.*, rozdział 2.VI.1.

innej osoby, która się nim opiekuje), a tym samym unikając wydatku na odpłatną opiekę, a drugi raz – otrzymując odszkodowanie z art. 444 § 1 k.c. (zgodnie z treścią komentowanej uchwały wyłącznie w przypadku opieki sprawowanej przez osobę bliską). To świadczenie w opinii autora traci walor odszkodowania w rozumieniu prawa cywilnego. Przedmiotowe „odszkodowanie” nie pokrywa bowiem żadnej szkody poszkodowanego, którego aktywa nie uległy zmniejszeniu ani pasywa nie zwiększyły się w związku ze sprawowaną nad nim opieką.

Trzeba jednocześnie zauważyć, że poszkodowany nie ma prawnego obowiązku rozliczenia się z osobą bliską z otrzymanego „odszkodowania”. Sąd Najwyższy nie sformułował również takiego obowiązku. Osoba bliska, która rzeczywiście poniosła koszty (w rozumieniu ekonomicznym) nieodpłatnej opieki nad poszkodowanym, nie ma podstawy prawnej dochodzenia od poszkodowanego żadnej rekompensaty, choćby poszkodowany faktycznie otrzymał przedmiotowe „odszkodowanie” od ubezpieczyciela lub osoby odpowiedzialnej za szkodę.

Należy zwrócić w tym miejscu uwagę, że osobą bliską może być nie tylko małżonek pozostający w wspólności majątkowej małżeńskiej z poszkodowanym, ale np. brat lub siostra poszkodowanego, dalszy krewny czy powinowaty. Przedmiotowe „odszkodowanie” nie zwiększy wspólnego majątku tych osób. Jedynie w przypadku wspólności ustawowej małżeńskiej mogłoby, przy realizacji innych warunków, *de facto* dojść do kompensaty szkody we wspólnym majątku. Należy jednak taką sytuację ocenić jako szczególną, a nie modelową. W modelu wynikającym z komentowanej uchwały środki trafiają do poszkodowanego, który nie doznał żadnej szkody majątkowej z tytułu sprawowanej nad nim opieki, w szczególności – nie poniósł jej kosztów. Wobec braku obowiązku prawnego poszkodowanego w zakresie rozliczenia się z osobą bliską sprawującą nad nim opiekę, obowiązek rozliczenia się pozostaje więc jedynie obowiązkiem moralnym.

Należałoby również zadać pytanie o granice wyjątku, a zatem: czy sformułowana przez Sąd Najwyższy zasada powinna ograniczać się do kosztów opieki sprawowanej nieodpłatnie przez osoby bliskie. Wszak, jak wskazał Sąd Najwyższy, przepis mówi o „wszelkich” kosztach. Jeśli rzeczywiście nie ma znaczenia, kto przedmiotowe koszty poniósł, to konsekwentnie należy zadać pytanie, czy poszkodowanemu powinno należeć się „odszkodowanie” w wysokości kosztów leczenia poniesionych np. przez fundację, która wzięła go pod swoje skrzydła i poniosła te koszty ze środków własnych? Taki wniosek wydaje się nie do przyjęcia.

Należy wyraźnie stwierdzić, że przewidziany przez Sąd Najwyższy wyjątek dotyczy wyłącznie kosztów poniesionych przez wąskie grono osób bliskich, co wydaje się mieć uzasadnienie jedynie w szeroko rozumianych zasadach słuszności. Rozszerzenie możliwych do dochodzenia roszczeń jest wykluczone z uwagi na literalną treść komentowanej uchwały, której jako wyjątku nie można wykładać rozszerzająco. Jednak powyższy przykład uwytkła błędne założenie, które stanowi fundament komentowanej uchwały. Ustalenie i wykazanie, kto poniósł koszty, jest nie tylko niezbędne, ale jest podstawową przesłanką każdego roszczenia odszkodowawczego¹¹. Należy podkreślić, że z wyjątkiem sukcesji syngularnej lub uniwersalnej nie można dochodzić we własnym imieniu i na własną rzecz odszkodowania za szkodę poniesioną przez inny podmiot, w tym za osobę bliską.

11. Na gruncie art. 444 § 1 k.c. potwierdził to Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 maja 2016 r., sygn. III CZP 63/15 (OSNC 2016, nr 11, poz. 65) dotyczącej kosztów leczenia.

7. Legitymacja procesowa poszkodowanego

Krótkiego omówienia w powyższym kontekście wymaga również kwestia legitymacji procesowej poszkodowanego. W komentowanej uchwale Sąd Najwyższy wskazał na utrwalony pogląd, zgodnie z którym legitymacja do dochodzenia kosztów opieki przysługuje wyłącznie poszkodowanemu niezależnie od tego, kto sprawował opiekę nad nim oraz czy czynił to odpłatnie, czy też nieodpłatnie. W wyroku z dnia 4 października 1973 roku¹² Sąd Najwyższy wskazał, że poszkodowany może dochodzić w imieniu własnym roszczenia z tytułu kosztów opieki sprawowanej przez żonę. W stanie faktycznym rozpatrywanym przez Sąd Najwyższy chodziło jednak o małżonkę, która w celu sprawowania opieki nad poszkodowanym mężem musiała porzucić wykonywaną pracę, a więc poniosła szkodę majątkową w postaci utraconych zarobków (ograniczoną jednak do wartości usług opiekuńczych liczonych jako wynagrodzenie osoby mającej odpowiednie kwalifikacje do wykonywania tej czynności). Pogląd ten zasługuje na aprobatę z zastrzeżeniem, że dotyczy sytuacji, gdy małżonkowie pozostają we wspólności majątkowej małżeńskiej. W takim przypadku szkoda wystąpiła w ich wspólnym majątku i każdy z małżonków może podejmować działania zmierzające do zachowania tego majątku na podstawie art. 36 § 2 zd. 2 k.r.o., w tym wytaczać powództwa¹³. Kolejne orzeczenia zdają się przyjmować powyższy mechanizm do odmiennych stanów faktycznych i prawnych, co wydaje się nieuzasadnione normatywnie.

Sytuacja ma odmienny charakter prawny, gdy szkoda wystąpiła w odrębnej masie majątkowej – czy to osoby bliskiej, czy też osoby trzeciej. Ani literalna, ani teleologiczna wykładnia art. 444 § 1 k.c. nie pozwala na stwierdzenie, że poszkodowany posiada legitymację do dochodzenia cudzego roszczenia. Potwierdza to również brak podstawy prawnej zobowiązującej poszkodowanego do dokonania rozliczeń z osobą, która faktycznie poniosła koszty opieki. Tytułem przykładu można wskazać, że poszkodowany może dochodzić kosztów opieki sprawowanej nad nim przez siostrę, w kwocie odpowiadającej wynagrodzeniu za opiekę profesjonalisty. Uzyskane odszkodowanie zwiększa majątek poszkodowanego, który nie jest prawnie zobowiązany do wynagrodzenia pracy wykonanej przez siostrę. Z tych względów, pomimo utrwalonej linii orzeczniczej, w mojej opinii należy negatywnie ocenić pogląd dotyczący legitymacji procesowej poszkodowanego wskazany w komentowanej uchwale.

8. Względy aksjologiczne i praktyczne

Niezależnie od powyższych uwag należy dostrzec zasady słuszności leżące u podstaw rozstrzygnięcia, dotyczące szczególnie osób najbiedniejszych. Wskutek zdarzeń losowych osoby takie mogą szczególnie często pozostawać wyłącznie pod opieką najbliższych i być faktycznie pozbawione możliwości uzyskania fachowej, odpłatnej pomocy, a także szansy wystąpienia do sądu z roszczeniem o przyznanie renty. Często rodzina poszkodowanego sprawuje nad nim opiekę, ponosząc jej

12. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 1973 r., sygn. II CR 365/73, OSNC 1974/9/147.

13. G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2019, art. 36. <https://sip.lex.pl/#/commentary/587750836/596150/jedrejek-grzegorz-kodeks-rodzinny-i-opiekunczy-komentarz-aktualizowany?cm=URELATIONS> [dostęp: 2.08.2021].

materialne i niematerialne koszty. Jednak rozwiązanie tego problemu zostało ujęte w obowiązującym prawie i nie ma potrzeby dokonywania wykładni przepisów wbrew ich brzmieniu i niezgodnie z podstawowymi zasadami prawa cywilnego. Zgodnie z art. 444 § 2 k.c., jeżeli poszkodowany utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej albo jeżeli zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły widoki powodzenia na przyszłość, może on żądać od zobowiązanego do naprawienia szkody odpowiedniej renty. Przesłanką uzyskania świadczenia jest zwiększenie potrzeb poszkodowanego, a więc w tym przypadku konieczność opieki. Renta ma na celu wynagrodzenie szkody przyszłej i może być przedmiotem zabezpieczenia sądowego – w praktyce zabezpieczenie takie jest często i szybko udzielane. Uzyskanie renty z tytułu zwiększenia się potrzeb poszkodowanego nie jest uzależnione od tego, czy rzeczywiście zaspokaja on swoje zwiększone potrzeby i ponosi w całości bądź w części związane z tym koszty¹⁴. Właśnie ta droga dochodzenia roszczeń przez poszkodowanych wydaje się właściwa i najprostsza, a wykładnia rozszerzająca art. 444 § 1 k.c. jest wobec powyższego zbędna. Co więcej, Sąd Najwyższy w uchwale potwierdził, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego aprobowana jest możliwość dochodzenia roszczeń o zapłatę renty z tytułu zwiększonych potrzeb, obejmujących konieczność korzystania z opieki, na podstawie art. 444 § 2 k.c.

W tym kontekście trudno zaakceptować argument Sądu Najwyższego, że odmienna wykładnia mogłaby „skłaniać poszkodowanych do podejmowania działań fikcyjnych i zawierania z bliskimi umów o odpłatne świadczenie opieki jedynie w celu wykazania faktycznie poniesionych z tego tytułu wydatków”. Argument ten, przejęty z uzasadnienia wniosku Rzecznika Finansowego, wydaje się nietrafny. Wiele rozwiązań prawnych, w szczególności w zakresie odpowiedzialności deliktowej, wiąże się z ryzykiem nadużyć. Jednak przyjmowanie *a priori* nieuczciwości poszkodowanych jedynie w kwestii nieodpłatnej opieki świadczonej przez osoby bliskie nie znajduje uzasadnienia. Ryzyko wykorzystywania regulacji prawnych do działań fikcyjnych czy nieuczciwych jest ryzykiem immanentnie związanym z funkcjonowaniem prawa. Coroczne raporty dotyczące wyłudzeń ubezpieczeniowych¹⁵ są tego najlepszym przykładem, przy czym oczywistym jest, że raporty te pokazują jedynie czubek góry lodowej. Natomiast podmioty zobowiązane do świadczeń odszkodowawczych mogą w przypadku wątpliwości poddać roszczenie kontroli sądowej.

Paradoksalnie, skutkiem przedmiotowej uchwały może być wzrost liczby fikcyjnych i nieuzasadnionych roszczeń o zwrot kosztów nieodpłatnej opieki, których nie sposób będzie poddać jakiegokolwiek kontroli. Jak wskazano powyżej, poniesienia wydatków nie trzeba wykazywać przy żądaniu renty – wystarczy wskazanie zwiększonych potrzeb. Art. 444 § 2 k.c. stanowi właściwą podstawę prawną do zaspokajania roszczeń poszkodowanych, którzy korzystają z nieodpłatnej opieki osób najbliższych.

14. I. Długoszewska-Kruk, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, [red.] M. Załucki, CH Beck, Warszawa 2019; M. Sajan, [w:] *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, [red.] K. Pietrzykowski, Warszawa 2020 i wskazane tam orzecznictwo.

15. Przykładowo: P. Majewski, *Analiza danych dotyczących przestępstw ubezpieczeniowych ujawnionych w 2019 roku*, Polska Izba Ubezpieczeń, Warszawa 2020, <https://piu.org.pl/wp-content/uploads/2020/12/PIU-ANALIZA-DANYCH-PRZESTĘPSTWA-UBEZPIECZENIOWE-RAPORT-201218.pdf> [dostęp: 9.12.2021].

Podsumowanie

Komentowana uchwała Sądu Najwyższego nie zasługuje na aprobatę. Sąd Najwyższy dokonał wykładni przepisu art. 444 § 1 k.c. w sposób budzący wątpliwości z uwagi na brak zgodności z podstawową zasadą prawa cywilnego – zasadą pełnego odszkodowania (art. 361 § 2 k.c.). Przyjęty przez Sąd Najwyższy kierunek wykładni jest jednak zgodny z oczekiwaniami społecznymi, ponieważ realizuje postulat szerokiej ochrony prawnej poszkodowanych. Jednak ochrona prawna nie powinna być zapewniana poprzez wykładnię przepisów wbrew ich treści. Z samego faktu bycia poszkodowanym nie wynika uprawnienie do dochodzenia roszczeń przysługujących osobom trzecim (również bliskim). Skoro podobny, pożądanym systemowo skutek można uzyskać przy zastosowaniu przepisu art. 444 § 2 k.c., to zagadnienie przedstawione przez Rzecznika Finansowego powinno być rozstrzygnięte poprzez wskazanie na prawidłowe zastosowanie regulacji dotyczącej renty.

Uchwała wprowadza daleko idący wyjątek w tak fundamentalnej kwestii, jaką jest podstawowa funkcja odpowiedzialności cywilnej, zgodnie z którą poniesiony uszczerbek majątkowy powinien zostać w całości wynagrodzony, a odszkodowanie nie powinno przekroczyć wysokości poniesionej szkody¹⁶. Tymczasem w omawianym przypadku poszkodowany nie ponosi uszczerbku majątkowego z tytułu uzyskania nieodpłatnej opieki, a uzyskuje *sui generis* odszkodowanie, tak jakby rzeczywiście poniósł koszt usług opiekuńczych.

Pomimo że uchwała obejmuje szeroki zakres deliktów, to jednak w praktyce będzie miała zastosowanie przede wszystkim w sprawach dotyczących roszczeń z umów ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej, rozszerzając zakres świadczeń kompensowanych przez ubezpieczycieli. Skutkiem komentowanej uchwały może być wzrost niemających pokrycia w rzeczywistości, a niepoddających się kontroli sądowej roszczeń, które będą musiały być pokryte przez podmioty odpowiedzialne za uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia poszkodowanego lub ich ubezpieczycieli.

Wykaz źródeł

- Baranek R., *Realizacja zasady pełnego odszkodowania w przypadku uszczerbku powstałego w rzeczy używanej*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 3.
- Jędrejek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2019.
- Kaliński M., *Szkoda na mieniu i jej naprawienie*, CH Beck, Warszawa 2011.
- Kidyba A., *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania – część szczególna*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, Gniewek E., Machnikowski P. [red.], CH Beck, Warszawa 2021.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, Osajda K. [red.], Legalis 2021.
- Kodeks cywilny. Komentarz*, Załucki M. [red.], CH Beck, Warszawa 2019.
- Kodeks cywilny. Tom I–II. Komentarz*, Pietrzykowski K. [red.], CH Beck, Warszawa 2020.

16. R. Baranek, *Realizacja zasady pełnego odszkodowania w przypadku uszczerbku powstałego w rzeczy używanej*, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 3, s. 126 i cytowane tam piśmiennictwo i orzeczenia.

Majewski P., *Analiza danych dotyczących przestępstw ubezpieczeniowych ujawnionych w 2019 roku*, Polska Izba Ubezpieczeń, Warszawa 2020, <https://piu.org.pl/wp-content/uploads/2020/12/PIU-ANALIZA-DANYCH-PRZESTĘPSTWA-UBEZPIECZENIOWE-RAPORT-201218.pdf>.

Odpowiedzialność prywatnoprawna. System Prawa Medycznego. Tom 5, Bagińska E. [red.], CH Beck 2021.

Orlicki M., *Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 lipca 2020 r., III CZP 31/19, w sprawie dopuszczalności dochodzenia przez poszkodowanego na podstawie art. 444 § 1 k.c. odszkodowania z tytułu kosztów opieki sprawowanej nad nim nieodpłatnie przez osoby bliskie*, „Prawo Asekuracyjne” 2021, nr 2 [107].

Gloss to the Decision of the Polish Supreme Court of July 22, 2020 (III CZP 31/19) Concerning Compensation for the Costs of Care Provided Free of Charge by Relatives of the Injured Person, Who Suffered Bodily Injury or Health Disorder

The gloss refers to the resolution of the Supreme Court of July 22, 2020 (III CZP 31/19), according to which an injured person who has suffered bodily injury or health disorder may pursuant to Article 444 § 1 of the Civil Code claim compensation for the costs of care provided to him free of charge his/hers relatives. The author of the gloss expresses his critical assessment of the resolution, pointing out that the mere need to provide care – contrary to the position of the Supreme Court – does not constitute material damage. If there is no loss in the assets of the injured party, awarding compensation in the amount of the costs of hypothetical care is noncompliant with the principle of full compensation and leads to the enrichment of the injured person. According to the author, it is of the essence in order to determine the amount due for compensation to establish who incurred the cost of care and whether this cost was at all incurred. The injured person has no legal obligation to reimburse the person who incurred the compensated cost. The author also points out, that the mere fact of being an injured person does not imply the right to pursue third parties claims (including relatives' claims). The author expressed the view that the systemically desired effect can be obtained by applying the provision of Article 444 § 2 of the Civil Code (annuity).

Keywords: compensation, bodily injury, health disorder, free care, cost, expense, loss, full compensation principle, annuity.

JAKUB SEWERYNIK – radca prawny